

УДК 343.2

МАЗУРОК О.Я.

ТЕХНІКО-КРИМІНАЛІСТИЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ДІЯЛЬНОСТІ НАЦІОНАЛЬНОЇ ПОЛІЦІЇ У СФЕРІ РОЗШУКУ БЕЗВІСНО ВІДСУТНІХ ОСІБ

У статті розкрито особливості техніко-криміналістичного забезпечення діяльності Національної поліції у сфері розшуку безвісно відсутніх осіб.

Ключові слова: слідчий, працівник оперативного підрозділу, техніко-криміналістичне забезпечення, розшук, безвісно відсутня особа, технічні засоби.

В статье раскрыты особенности технико-криминалистического обеспечения деятельности Национальной полиции в сфере розыска безвестно отсутствующих лиц.

Ключевые слова: следователь, работник оперативного подразделения, технико-криминалистическое обеспечение, розыск, без вести пропавший, технические средства.

The article reveals peculiarities of the technical and forensic provision of the activities of the National Police in search of missing persons.

Key words: investigator, employee of the operational unit, technical and forensic support, search, missing person, technical means.

Вступ. Із моменту набуття чинності Кримінальним процесуальним кодексом України у 2012 р. (далі – КПК України), а також прийнятими на його основі підзаконними актами було істотно змінено порядок розгляду заяв і повідомлень про безвісну відсутність особи. Сьогодні якщо протягом 24 годин після подання заяви про безвісне зникнення людини перевірочними заходами Національній поліції України не вдалося встановити місцезнаходження безвісно відсутньої особи, відомості про цю подію вносяться до ЄРДР. Факт зникнення людини попередньо кваліфікується як умисне вбивство за ст. 115 Кримінального кодексу України (далі – КК України) і перекваліфікується тільки тоді, коли в ході досудового розслідування буде встановлене вчинення іншого злочину. Така практика початку кримінального провадження за вказаними фактами зумовлена насамперед загрозою збільшення кількості нерозкритих убивств.

Однією з найважливіших умов підвищення ефективності діяльності Національної поліції у сфері розшуку безвісно відсутніх осіб є формування та використання науково обґрунтованих криміналістичних рекомендацій щодо відповідного реагування на заяви та повідомлення про вказані факти, швидкого й повного розслідування та розкриття злочинів, пов'язаних із безвісною відсутністю людини.

Проведене упродовж 2015–2017 рр. інтерв'ювання слідчих і співробітників оперативних підрозділів Національної поліції засвідчує, що більшість респондентів (92% усіх опитаних осіб) вважають, що результативність розшуку безвісно відсутніх осіб і розкриття злочинів за такими фактами залежить від належного техніко-криміналістичного забезпечення вказаного виду діяльності.

Питання техніко-криміналістичного забезпечення слідчої та розшукової роботи Національної поліції й інших правоохоронних органів завжди знаходилося в центрі уваги вчених-криміналістів. Так, окремі аспекти вказаної проблематики розглядалися в роботах вітчизняних і закордонних авторів (Т.В. Авер'янова, Л.Є. Ароцкер, Р.С. Белкін, О.М. Васильєв, А.І. Вінберг, В.О. Волинський, В.Г. Гончаренко, Г.О. Грановський, А.В. Дулов, В.А. Журавель, Є.І. Зуєв, В.Я. Колдін, Ю.Г. Корухов, Б.М. Комаринець, О.О. Леві, В.К. Лисиченко, М.С. Салтєвський, М.Я. Сегай, М.О. Селіванов, В.О. Снетков, В.І. Шиканов, О.Р. Шляхов, В.Ю. Шепітько,

М.П. Яблоков та ін.). Проведений нами аналіз робіт цих авторів показує, що їхній доробок має велике теоретичне й практичне значення, однак дослідження особливостей техніко-криміналістичного забезпечення розшуку безвісно відсутніх осіб ними не здійснювалися.

Постановка завдання. Отже, наразі актуальним науковим завданням є висвітлення особливостей техніко-криміналістичного забезпечення діяльності Національної поліції у сфері розшуку безвісно відсутніх осіб, що й стало метою написання цієї статті.

Результати дослідження. Розвиток криміналістики завжди був пов'язаний із постійним удосконаленням технічних засобів. Хочемо відмітити, що законодавець використовує сьогодні термін «технічні засоби». Порядок використання технічних засобів визначений у ст. ст. 27, 103, 104 КПК України.

Водночас серед учених досі немає єдності думок щодо вказаного поняття. Учені-криміналісти застосовують як термін «науково-технічні засоби», так і термін «технічні засоби» [1]. Вважаємо вдалим визначення, сформульоване В.Г. Гончаренком, який під науково-технічними засобами в слідчій практиці розуміє систему загальних технічних, пристосованих і спеціально розроблених приладів, апаратів, устаткування, інструментів, пристосувань, матеріалів і методів їх застосування з метою виявлення, фіксації, вилучення, дослідження доказів для найефективнішого проведення розслідування та запобігання злочинам [2, с. 10].

У криміналістичних джерелах на важливості використання спеціальних засобів і пристроїв у сфері кримінального провадження в діяльності слідчого, криміналіста постійно наголошують учені. Оскільки технічні засоби, методи, прийоми роботи з доказами розробляє криміналістика, то є підстави говорити про техніко-криміналістичне забезпечення.

Техніко-криміналістичне забезпечення слідчої чи оперативно-розшукової діяльності розглядають у науковій і практичній площині. У цілому під техніко-криміналістичним забезпеченням розуміють систему теоретичних положень і відповідних техніко-криміналістичних рекомендацій щодо розроблення, запровадження до практичної діяльності та застосування технічних засобів із метою збирання, дослідження, оцінки й використання криміналістично значущої інформації. При цьому науковий аспект передбачає формування системи наукових положень щодо застосування технічних засобів, які адресуються слідчим, спеціалістам, експертам; використання одержаних результатів. У практичному значенні техніко-криміналістичне забезпечення є сукупністю технічних пристроїв, інструментів, пристосувань, які застосовуються під час виконання слідчих, оперативних і експертних дій [3, с. 213–214].

Уповноважені особи, які в силу своїх посадових обов'язків задіяні у правозастосовній сфері вирішення заяв і повідомлень про безвісну відсутність особи, її розшуку, а також у здійсненні розслідування за вказаними фактами, не можуть здійснювати професійну діяльність на належному рівні без наявності спеціальних знань і вмінь застосування науково-технічних засобів.

Так, у ході проведення слідчих (розшукових) дій, негласних слідчих (розшукових) дій і оперативно-розшукових заходів під час розшуку безвісно відсутніх осіб і розслідування злочинів за вказаними фактами застосовуються технічні заходи з метою збору, дослідження різноманітної криміналістично значущої (розшукової та доказової інформації). При цьому важливе значення мають як ідеальні (сліди пам'яті людини), так і матеріальні чи віртуальні сліди.

Віртуальні (інформаційні) сліди будуть міститися в мобільному телефоні, комп'ютері, фотоапараті, відеокамері безвісно відсутньої особи, на банківській карті тощо. Тому, здійснюючи розшук безвісно відсутніх осіб, окрім традиційних способів доцільно використовувати нові напрями, пов'язані з мережею Інтернет і новітніми технологіями.

Говорячи про матеріальні джерела розшукової інформації, маємо на увазі такі сліди: а) життєдіяльності безвісно відсутньої особи; б) учинення злочину відносно безвісно відсутньої особи (убивство, викрадення людини тощо); в) сліди злочинця [4, с. 28–29].

В якості останніх слідів, згідно з вивченими кримінальними провадженнями, частіше за все виступали фотознімки, сліди рук, зразки почерку, тканини одягу, сліди ніг, крові, волосся й інші об'єкти. Для їх виявлення та вилучення використовуються традиційні засоби та методи криміналістичної техніки. Слід зауважити, що особливості проявляються насамперед у тактиці пошуку цих слідів, у встановленні причинного зв'язку між ними та життєдіяльністю безвісно відсутньої особи й обставинами її раптового зникнення. Пошук указаних слідів здійснюється за місцем проживання, останнім місцем перебування, роботи чи відпочинку безвісно відсутньої особи, зокрема, шляхом проведення огляду місця події, а також інших видів огляду й інших слідчих (розшукових) дій, негласних слідчих (розшукових) дій і оперативно-розшукових заходів. Важливо, щоб усі необхідні процесуальні дії й оперативно-розшукові заходи були проведені

своєчасно та в повному обсязі. При цьому високої якості отриманих результатів від їхнього проведення не можна досягти за умови лише повного дотримання вповноваженими особами процесуальних норм і правил. Тільки за умови поєднання процесуальних приписів і криміналістичних рекомендацій слідчий, оперативний працівник можуть від кожного проведеного заходу отримати максимальну інформативність, яка буде мати доказове значення в кримінальному провадженні.

Так, під час огляду місця події чи місця проживання безвісно відсутньої особи чи останнього місця її перебування (роботи) найчастіше використовуються засоби й прилади, що входять до криміналістичного комплексу спеціаліста-криміналіста. Це фотонабір; набір технічних засобів для роботи зі слідами; приналежності для огляду й вилучення речових доказів (лупа, свічка, електричний ліхтар, ніж, ножиці, викрутка, гумові рукавички); комплект інструментів для виконання вимірювань під час фіксації обстановки, виявлення та вилучення речових доказів, відбору й упаковки проб різних об'єктів і зразків для порівняльних досліджень тощо.

Серед спеціальних наборів використовується так звана біологічна валіза, дактилоскопічна валіза, набір «Крапля».

Важливе значення має також використання різних видів шупів, призначених для пошуку предметів, що знаходяться в м'яких меблях, землі, у снігу, у різноманітних сипучих матеріалах. Якщо для перевірки версій і проведення розшукових робіт необхідне буріння заглиблень у ґрунті й одержання його зразків, то застосовуються ручні бури й мотобури.

Магнітні шукачі (підйомники) застосовуються для виявлення предметів, повністю або частково виготовлених із магнітних металів (залізо, чавун, сталь, нікель і т. п.), що знаходяться в траві, снігу, воді й інших рідинах, вигрібних ямах із нечистотами й іншими нещільними середовищами. Ці прилади можуть бути також застосовані для пошуку предметів із магнітних металів, що знаходяться на невеликій глибині (3–5 см) у піску,пилу, обпилюваннях, опалому листі.

Так, наприклад, пошук на дні ріки здійснюється шляхом тралення дна з берега або з човна за допомогою магнітної голівки, також прив'язаної до тичини або прикріпленої до канатика. Перед початком пошуку досліджувана ділянка розбивається на квадрати шляхом установки орієнтирів із тичин або поплавців, після чого магніт протягається вперед і назад уздовж або впоперек відзначеного простору з таким розрахунком, щоб жодна частина обстежуваної ділянки не виявилася недослідженою [5, с. 78–79].

Під час пошуків у водоймах може бути корисним застосування тралу, що опускається з човна й протягується по дну. Після того, як він зачепив який-небудь предмет, він витягається. Інколи доречним є застосування металошукачів [6, с. 114], приладів підповерхневого зондування [7, с. 262], ультрафіолетових освітлювачів.

Застосування ультрафіолетових освітлювачів дозволяє виявляти невидимі або слабо видимі сліди крові, сперми, слини, сліди рук або взуття тощо, а також диференціювати зовні однакові, однак різні за хімічним складом об'єкти. Вони можуть бути корисні для пошуку місць поховань трупів у стінах, що виявляються завдяки люмінесценції, яка відрізняється частковим фарбуванням стін, що на перший погляд є непомітним, та ін.

Найчастіше для результативності огляду чи обшуку як у приміщенні, так і на відкритій місцевості застосовують різного роду освітлювальні засоби (потужні ліхтарі з батарейним живленням, переносні лампи тощо).

Для вивчення внутрішніх порожнин різних об'єктів, наприклад, внутрішності передбачуваної схованки через просвердлений отвір, можуть бути використані прилади, які називаються інтроскопами й застосовуються в деяких медичних і технічних дослідженнях. Для зручності дослідження важкодоступних поверхонь, наприклад, днища шафи, що стоїть на ніжках, для встановлення того, чи не прикріплене що-небудь до нього, використовується дзеркало, закріплене під кутом до металевої ручки. У деяких системах таких дзеркал поруч із ними розташовується невелика електролампочка, живлення якої розміщене в потовщенні ручок. За відсутності такого підсвічування дзеркало використовується одночасно з електроліхтарем.

Для вивчення під час обшуку різних поверхонь, а також для попереднього дослідження предметів, що вилучаються, насамперед документів, зазвичай застосовуються лупи з великим полем зору й невисоким ступенем збільшення. Особливо зручна для цієї мети лупа з підсвічуванням, що є в комплекті науково-технічних засобів для слідчого.

У ході проведення процесуальних і оперативно-розшукових дій широко використовуються засоби для пакування й опечатування предметів, що вилучаються: поліетиленові й паперові мішки різних розмірів, картонні коробки, пакувальний папір, шпагат, липка стрічка, сургуч для опечатування й печатка [5, с. 79].

Вищерозглянуті технічні засоби значно підвищують результативність сприйняття інформації про обставини, що передували зникненню особи, імовірного вчиненню злочину щодо неї; забезпечують точну фіксацію об'єктів, фактів і обставин, а також накопичення, оброблення й видачу необхідної інформації, полегшують її вивчення.

Крім зазначених, застосовуються технічні засоби фотографування, відеозапису тощо (що за своїм функціональним призначенням можуть бути процесуальними), персональна комп'ютерна техніка, яка допомагає слідчому складати проекти кримінально-процесуальних актів (за функціональним призначенням є організаційними); організаційно-процесуальні й інформаційно-пошукові системи Національної поліції України (наприклад, Єдиний реєстр досудових розслідувань; база даних щодо невідомих трупів, безвісти зниклих і хворих, що не можуть повідомити своїх даних, тощо).

Висновки. Техніко-криміналістичне забезпечення діяльності Національної поліції у сфері розшуку безвісно відсутніх осіб є важливим інструментарієм оптимізації вказаного виду діяльності Національної поліції та підвищення її ефективності. Тому розглянуті у статті питання є актуальними як із теоретичного, так і з практичного погляду, а враховуючи швидкий розвиток науково-технічного прогресу, що є безперервним процесом розвитку науки, техніки й технологій, указана тема потребує подальшого дослідження. Перспективним напрямом майбутніх досліджень є питання інтегрування безпілотних технологій у діяльність Національної поліції у сфері розшуку безвісно відсутніх осіб.

Список використаних джерел:

1. Хараберюш І.Ф. Використання науково-технічних засобів в правоохоронній діяльності. Часопис академії адвокатури України. № 12 (2011'3). URL: <http://archive.nbuv.gov.ua/e-journals/Chaaau/2011-3/11hifvdp.pdf>.
2. Гончаренко В.И. Научно-технические средства в следственной практике. К., 1984. 150 с.
3. Черноус Ю.М. Техніко-криміналістичне забезпечення розслідування злочинів. Право і суспільство. 2011. № 6. С. 213–217.
4. Петросян В.О. Использование криминалистических методов и средств в розыске без вести пропавших граждан: дис. ... канд. юрид. наук. Москва, 1998. 186 с.
5. Іщенко А.В., Шевченко А.С. Криміналістичне забезпечення розшуку безвісно відсутніх осіб: посібник / за заг. ред. І.П. Красюка. К.: РВВ МВС України, 2005. 146 с.
6. Біленчук П.Д., Гель А.П., Салтевський М.В., Семаков Г.С. Криміналістика (криміналістична техніка): курс лекцій. К.: МАУП, 2001. 216 с.
7. Бастрыкин А.И. Криминалистика. Техника, тактика и методика расследования преступлений: научно-практическое пособие. С.-Пб.: Ореол, 2008. 480 с.